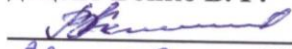

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ФАКУЛЬТЕТ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

КАФЕДРА ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ ТА АКАДЕМІЧНОГО СПІВУ

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Гарант освітньої програми
доцент Бойко В. Г.

28 08 2020 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Проректор з
навчальної роботи
Сташевська І.О.

1 09 2020 р.

Силабус
навчальної дисципліни

«ІСТОРІЯ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА»

Освітня програма — Музичне мистецтво

Спеціальність — хорове диригування

Галузь знань — 02 Культура і мистецтво

Ступінь вищої освіти – бакалавр

Харків - 2020

Силабус склали:

доктор мистецтвознавства, доцент кафедри хорознавства та хорового диригування Воскобойнікова Ю. В.

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри хорознавства та хорового диригування Іванова Ю.М.

Обговорено та затверджено: на засіданні кафедри хорового диригування та академічного співу

Протокол № 1 від “28” серпня 2020 року

Завідувач кафедри Бойко В. Г.
прізвище та ініціали підпис

Схвалено: радою факультету музичного мистецтва ХДАК

Протокол № 1 від “1” вересня 2020 року

Голова ради факультету ММ Большакова Т. В.
прізвище та ініціали
підпис

1. Загальна інформація про дисципліну

1	Назва дисципліни	Історія хорового мистецтва
2	Викладач	Воскобойнікова Ю.В.
3	Контактні дані викладача (роб.тел., емейл)	j_vosk@ukr.net
4	Статус дисципліни (обов'язкова чи вибіркова)	обов'язкова
5	Рік підготовки	1
6	Семестр	1
7	Лекції (год.)	36
8	Практичні (семінарські, лабораторні) заняття (год.)	4
9	Самостійна робота (год.)	80
10	Індивідуальна робота (год.)	—
11	Кількість кредитів	4
12	Загальна кількість годин	120
13	Види поточного контролю	поточне опитування, контрольні тестування, реферати.
14	Вид підсумкового контролю	екзамен

2. Анотація дисципліни

2.1. Місце дисципліни в програмі навчання

Навчальна дисципліна «Історія хорового мистецтва» покликана допомогти студенту розширити світогляд у галузі хорового мистецтва, надати студентам основні історичні орієнтири розуміння та оцінки важливих етапів, подій, явищ розвитку хорового мистецтва. У процесі вивчення дисципліни студенти мають усвідомити місце хорового мистецтва в контексті розвитку світового музичного мистецтва, етапи формування та розвитку хорового мистецтва України та світу, виконавської практики хормейстера; діяльність провідних хорових колективів України з точки зору їх виконавських манер, репертуару та загальної спрямованості;

2.2. Пререквізити та постреквізити дисципліни

Історія хорового мистецтва є дійовим методом виховання світогляду музиканта, вона виховує патріотичні почуття, любов до української культури. Вагоме місце у розвитку історії хорового мистецтва на сучасному етапі займає її зв'язок з іншими гуманітарними науками такими як всесвітня історія, історія України, соціологія, соціальна психологія; література, географія, історія нового світу та філософія. Історія хорового мистецтва функціонує і розвивається у нерозривному зв'язку як із багатьма музикознавчими науками (історія української та зарубіжної музики, музичної культури ХХ і ХХІ століть, музичного фольклору; музично-теоретичними предметами (елементарна теорія музики, сольфеджіо, гармонія, аналіз

музичних творів, поліфонія) хорознавство, теорія хорового виконавства, методика роботи з хором та ін.).

Своєю чергою, здобутий студентами у ході вивчення навчальної дисципліни «Історія хорового мистецтва» фрагмент культурного досвіду у вигляді системи знань, умінь, норм і цінностей стане теоретичним підґрунтям подальшого вивчення на II (магістерському) освітньому рівні таких навчальних дисциплін як «Методика викладання спеціальних дисциплін», «Музична інтерпретація», «Семінар сучасної музики», «Методологія музичної педагогіки», а також при проходженні виробничої практики і підготовці освітньо-кваліфікаційних робіт (написання міждисциплінарних курсових, дипломної роботи тощо).

2.3. Мета вивчення дисципліни надати студентам основні історичні орієнтири розуміння та оцінки важливих етапів, подій, явищ розвитку хорового мистецтва. В основу організації всього учбового матеріалу покладено визначення принципів розвитку хорового мистецтва, які розкривають особливості розвитку його різних етапів та історичних періодів.

2.4. Завдання вивчення дисципліни.

- визначити періодизацію розвитку хорового мистецтва;
- визначення специфіки хорової музики та виконавства різних країн світу;
- простежити еволюцію хорового мистецтва від стародавніх часів до сьогодення;
- вивчення походження та особливостей розвитку різних жанрів хорової музики.
- визначення специфіки хорової музики та виконавства різних країн світу;
- ознайомитися з історико-філософськими основами стилів хорової музики.
- розглянути базові теоретичні знання хорового мистецтва щодо провідних питань виконавської практики хормейстера

2.5. Найменування та опис компетентностей, формування котрих забезпечує вивчення дисципліни.

Загальні компетентності:

- Здатність до розв'язання проблем, набуття гнучкого та креативного способу мислення, яке дає можливість осмислити та вирішити проблеми і задачі, які стоять перед фахівцями з музичного мистецтва в умовах сучасних творчो-мистецьких реалій, виявлення детермінант та специфіки процесу походження хорового співу з давнього синкретичного мистецтва;
- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Професійні компетентності:

- Знання теоретичних та практичних закономірностей музичного мистецтва, його художньо-естетичної природи, сутності та основних етапів історичного розвитку;
- Знання базової музикознавчої, музично-педагогічної, методичної літератури та хорового репертуару; обґрунтування історико-культурологічної сутності

хорового виконавства в контексті розвитку світового музичного мистецтва;

- Вміння використовувати професійну термінологію, знання про основні закономірності й сучасні досягнення у теорії, історії та методології диригентсько-хорового мистецтва у виконавській та педагогічній практиці;

2.6. Результати навчання.

Результати вивчення даної освітньої компоненти деталізують такі програмні результати навчання:

- знати етапи історичного розвитку хорового виконавства;
- знати історико-культурологічне обґрунтування сутності хорового виконавства в контексті розвитку світового музичного мистецтва;
- знати провідні хорові колективи різних етапів розвитку хорового виконавства; специфіку виконавського мистецтва різних традицій;
- орієнтуватися в етапах історичного розвитку хорового виконавства;
- обґрунтувати сутність хорового виконавства в контексті розвитку музичної культури ХХ-ХХІ сторіччя;
- визначати важливі події в процесі формування хорового виконавства; та зберігати зв'язок з національними традиціями;
- з'ясувати базові теоретичні знання хорового мистецтва щодо провідних питань виконавської практики хормейстера;

3. Політика дисципліни

3.1. Політика виставлення оцінок (пропущені заняття, відпрацювання пропусків): кожна оцінка виставляється відповідно до розроблених викладачем та заздалегідь оголошених студентам критеріїв, а також мотивується в індивідуальному порядку на вимогу студента; у випадку не відпрацювання студентом усіх передбачених навчальним планом видів занять до екзамену він не допускається; пропущені заняття обов'язково мають бути відпрацьовані. Форму і час відпрацювання студент та викладач взаємопогоджують.

3.2. Політика академічної поведінки та доброчесності (плагіат, поведінка в аудиторії): конфліктні ситуації мають відкрито обговорюватись в академічних групах з викладачем, необхідно бути взаємно толерантним, поважати думку іншого. Плагіат та інші форми нечесної роботи неприпустимі. Недопустимі підказки і списування у ході семінарських занять, контрольних роботах, на іспиті.

Норми академічної етики: дисциплінованість; дотримання субординації; чесність; відповідальність; робота в аудиторії з відключеними мобільними телефонами.

4. Програма навчальної дисципліни:

Тематика курсу					
Тема, план лекції	Форма заняття	Література	Завдання, год.	Вага оцінки	Термін виконання
<p>Тема 1. Дохристиянська хорова культура. Періодизація розвитку музики Стародавнього світу.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чотири етапи розвитку хорового мистецтва Стародавнього світу. 2. Синкретизм хорової творчості. Хейрономія та невменна нотація. 	Лекція	1;5;7; 32;	2	3 балів	
<p>Тема 2. Візантійська система богослужбового співу (IV – IX ст.ст.).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Професіоналізація хорового мистецтва. 2. Система осьмогласся. 	Лекція	1, 3, 6	2	3 балів	
<p>Тема 3. Хорова музика латинської традиції (VI – XII ст.ст.)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Хорові богослужбові жанри латинської традиції. 2. Виникнення багатоголосся. 	Лекція,	12;13; 23;	4	3 балів	
<p>Тема 4. Європейське Відродження. Філософські засади та форми культури. Духовна та світська музика Ренесансу.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поліфонія статечного стилю. 2. Національні композиторські школи. 		12;13; 23;	2	3 балів	
<p>Тема 5. Європейське хорове мистецтво XVII-XVIII ст. ст</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Кантата, ораторія, 	семінар	12;13; 23;	4	5 балів	

<p>опера: походження та розвиток.</p> <p>2. Хорова творчість Й. С. Баха та Г. Ф. Генделя.</p> <p>3. Хорові твори віденських класиків.</p>					
<p>Тема 6. Сильові напрями європейського хорового мистецтва ХІХ-ХХ ст. ст.</p> <p>1. Європейські співацькі об'єднання епохи романтизму.</p> <p>2. Світська та духовна хорова творчість композиторів-романтиків.</p> <p>3. Сильова палітра ХХ століття (імпресіонізм, експресіонізм, неокласицизм, неофольклоризм, додекафонія).</p>	Лекція,	12;13; 23;	2	5 балів	
<p>Тема 7. Сучасне хорове мистецтво США, Латинської Америки, Японії та Китаю.</p> <p>1. Хорове мистецтво США та Латинської Америки.</p> <p>2. Розквіт самодіяльної хорової творчості у Японії та Китаї.</p>	Лекція, семінар		4	3 балів	
<p>Тема 8. Хорова культура Київської Русі.</p> <p>1. Хрещення Русі як фактор розвитку професійного хорового мистецтва.</p> <p>2. Перший та другий періоди розвитку музичної культури Русі.</p>	Лекція	4; 32; 50;	2	5 балів	
<p>Тема 9. Українське хорове виконавство ХVІ – ХVІІІ ст.</p> <p>1. Хорове</p>		7 ;8; 14; 15;	4	балів	

багатоголосся. Строковий спів. 2. Петербурзький період розвитку церковного співу на Русі. 3. Український класичний духовний хоровий концерт.					
Тема 10. Професійне, аматорське хорове мистецтво та хорова освіта України(кін. XVIII ст. – поч. XX ст.) 1. Четвертий період розвитку вітчизняної хорової культури. 2. Московська та Петербурзька композиторські школи. 3. Діяльність Синодального хору та Придворної співочої капели. 4. Кріпацька хорова культура.	Лекція, семінар	3; 18; 24; 31; 33; 35; 36; 43;	4	5 балів	
Тема 11. Розвиток української хорової культури (кінець XVIII – першій половині XX ст.) 1. Хорові спілки України XIX ст. 2. Українська національна хорова класика.	Лекція	3; 18; 24; 31; 33; 35; 36; 43;	2	5 балів	
Тема 12. Відродження духовних традицій у хоровій музиці кінця XX ст. 1. Видатні радянські та пострадянські хорові колективи XX століття. 2. Камерне хорове виконавство	Лекція	22; 26; 41;	2	5 балів	

Тема 13. Сучасний стан хорового мистецтва в Україні. 1. Українські хорові школи. Київ. 2. Українські хорові школи. Харків, Львів, Одеса та ін..	Лекція	7; 8;	4	5 балів	
Тема 14. Сучасний стан хорового мистецтва країн СНД. 1. Видатні хори Росії та Білорусі. 2. Хорове мистецтво країн СНД.	семінар	22; 26;	2	5 балів	
Разом			40	60	

5. Тематика семінарських (або практичних) занять

Семінарське заняття № 1.

Тема: *Європейські хорові жанри XVII-XVIII ст. ст.*

Питання для обговорення:

- 1) кожному студенту самостійно знайти інформацію щодо обраного жанру хорової музики,
- 2) підготувати повідомлення з музичними ілюстраціями.

Література: [10, 12, 13, 23, 31, 35]

Семінарське заняття № 2.

Тема: *Видатні вітчизняні хорові колективи XVI – XVIII ст.ст.*

Питання для обговорення:

- 1) кожному студенту самостійно підготувати інформацію про 1-2 хорових колективи,
- 2) підготувати повідомлення з музичними ілюстраціями,
- 3) відповісти на дискусивні запитання.

Література: [7, 16, 17, 18, 41]

Семінарське заняття № 3.

Тема: *Персоналії видатних диригентів Росії кін. XVIII – поч. XX ст.*

Питання для обговорення:

- 1) кожному студенту самостійно підготувати інформацію про 1-2 хорових діячів,
- 2) підготувати повідомлення, відповіді на запитання.

Література: [3, 18, 24, 31, 33, 35, 36, 43].

Семінарське заняття № 4.

Тема: *Сучасні хорові колективи: історія та практика*

Питання для обговорення

- 1) кожному студенту самостійно підготувати інформацію про 1-2 хорових колективи,
- 2) підготувати повідомлення, відповіді на запитання.

Література: [інтернет, енциклопедії, публікації в ЗМІ, особисте спілкування з учасниками колективів]

6. Самостійна робота

№ з/п	Тематика	Кількість годин
1	Тема 1. Специфіка невменної нотації	3
2	Тема 2. Знайомство з гласовими розспівами	3
3	Тема 3. Структура меси, реквієму, традиційний текст	4
4	Тема 4. Європейське Відродження. Філософські засади та форми культури. Духовна та світська музика Ренесансу.	2
5	Тема 5. Європейське хорове мистецтво XVII-XVIII ст. ст.	6
6	Тема 6. Сільові напрями європейського хорового мистецтва XIX-XX ст. ст.	6
7	Тема 7. Сучасне хорове мистецтво США, Латинської Америки, Японії та Китаю.	1
8	Тема 8. Хорова культура Київської Русі.	8
9	Тема 9. Вітчизняне хорове виконавство XVI – XVIII ст.ст.	8

10	Тема 10. Професійне, аматорське хорове мистецтво та хорова освіта в Росії (кін. XVIII ст. – поч. XX ст.)	10
11	Тема 11. Церковне, професійне та аматорське хорове мистецтво в Україні XVIII – першій половині XX ст.	10
12	Тема 12. Радянська хорова культура.	8
13	Тема 13. Сучасне хорове мистецтво України.	8
14	Тема 14. Сучасний стан хорового мистецтва країн СНД.	7
	Разом	86

7. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Рівень досягнення запланованих результатів навчання перевірятиметься за допомогою таких форм контролю:

- 1) взаємодія, вступ у комунікацію, здатність бути зрозумілим та толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові особливості – диспути, доповіді, бесіди;
- 2) знання, розуміння та дотримання етичних принципів професійної діяльності хормейстера – тестування, поточне опитування, контрольна робота, реферати, ректорська контрольна робота;
- 3) пояснення та прогнозування соціально-культурних змін на основі аналізу соціально-психологічних закономірностей та математичних методів опрацювання інформації – поточне опитування, екзамен;
- 4) демонстрація соціально відповідальної та свідомої поведінки, слідування гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності – студентські презентації та виступи на наукових заходах, групова дискусія;

8. Критерії, форми поточного та підсумкового контролю

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) з дисципліни “Педагогіка та психологія вищої школи” визначається як середньозважена величина, залежно від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

Для екзамену

Розділ 1 Теми 1-7	Розділ 2 Теми 7-14	Підсумковий контроль (екзамен)
40%	20%	40%
8 тиждень	16 тиждень	Екзаменаційна сесія

Шкала оцінювання:

За шкалою ТНЕУ	За національною	За шкалою ECTS
---------------------------	----------------------------	-----------------------

	шкалою	
90–100	відмінно	A (відмінно)
85–89	добре	B (дуже добре)
75-84		C (добре)
65-74	задовільно	D (задовільно)
60-64		E (достатньо)
35-59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

11. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

№	Найменування	Номер теми
1.	Опорні конспекти лекцій;	1-14
2.	Навчальні посібники; Кейси	1-14
3.	Силабус;	1-14
4.	Збірка тестових і контрольних завдань для поточного оцінювання навчальних досягнень студентів;	1-14
5.	Засоби підсумкового контролю (комплект тестових завдань для підсумкового контролю)	1-14

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Алексеева Г. Древнерусское певческое искусство / Музыкальная организация знаменного роспева / Г. Алексеева. – Владивосток: Издательство ДВГУ, 1982. – 172 с.
2. Асафьев Б. О хоровом искусстве: сб. статей / Б. Асафьев. – Л.: «Музыка», 1980. – 216 с.
3. Асафьев Б. Русская музыка XIX и начала XX веков. /Б. Асафьев. – Л.: «Музыка», 1979. – 344 с.
4. Бенч-Шокало О.Г. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції: Навч. посіб. / О. Бенч-Шокало – К.: Укр. Світ, 2002. – 440 с.
5. Бражников М. Многоголосие знаменных партитур (частичная публикация). // Проблемы истории и теории древнерусской музыки: сб.

- статей / М. Бражников (Сост. А. С. Белоненко). – Л.: Музыка, 1979. – С. 7-61.
6. Дмитриевская К. Н. Русская советская хоровая музыка / К. Н. Дмитриевская. – Москва : Советский композитор, 1974. – Вып.1. – 1974. – 128 с.
 7. Гарднер И. Богослужбное пение русской православной церкви. Сущность. Система. История. /И. Гарднер. – Московская духовная академия. С. Посад, 1998. – Т.1. – 592 с.
 8. Гарднер И. Богослужбное пение русской православной церкви. Сущность. Система. История. /И. Гарднер. – Московская духовная академия. С. Посад, 1998. – Т.1. – 638 с.
 9. Горюхина Н. Очерки по вопросам национального стиля и формы /Н. Горюхина – К.: Музична Україна, 1985. – 111 с.
 10. Гулеско І.І. Музично-художня типологія реквієму в європейському культурному контексті: Монографія. / І. Гулеско. – Х.: ХДАК; 2001. – 140 с.
 11. Гулеско І.І. Національний хоровий стиль: Навчальний посібник. / І. Гулеско. – Харків: ХДК. 1994. - 108с.
 12. Гуревич Е. Западноевропейская музыка в лицах и звуках: XVII - первая половина XX века: Пособие для педагогических вузов / Е. Гуревич. – М., 1994. – 310 с.
 13. Зиновьева, Т. С. История хорового творчества зарубежных композиторов : учеб. пособие для вузов культуры и искусств / Т. С. Зиновьева. – Самара : [б. и.], 2001. – 121с.
 14. Історія української музики. Т.1. – К.: Наукова, думка, 1989. – 447 с.
 15. Історія української музики. Т.2. – К.: Наукова, думка, 1988. – 464 с.
 16. Історія української музики. Т.3. – К.: Наукова, думка, 1990. – 422 с.
 17. Історія української музики. Т.4. – К.: Наукова, думка, 1992. – 615 с.
 18. История русской музыки : Учебник для муз. вузов. Т. 1. От древнейших времен до середины XIX века / О. Левашева, Ю. Келдыш, А. Кандинский – М. : Музыка, 1980. – 623 с. ил., нот. Ил.

19. Коноплева Е.А. Страницы из музыкальной жизни Харькова / Е. Коноплева. – Музична Україна, 1990. - 49с.
20. Королюк Н.І. Корифеї української хорової культури ХХ століття / Н. Королюк. – К.: Музична Україна, 1994. – 288с.
21. Лащенко А. Хоровая культура: аспекты изучения и развития / А. Лащенко. – К.: Муз. Україна, 1989. – 132 с.
22. Лащенко А.П. Українське хорове мистецтво ХХ ст. Науковий вісник НМАУ ім. П.І.Чайковського /А. Лащенко – К.; 1999. – Музичне виконавство. Вип. 14. Кн. 6. — С. 18–31.
23. Ливанова Т. История западноевропейской музыки до 1789 года: Учебник. В 2-х т. Т. 1. По XVIII век. / Т. Ливанова. —М.: Музыка, 1983. — 2-е изд., перераб. и доп. — 696 с., нот.
24. Локшин Д. Замечательные русские хоры и их дирижеры: краткие очерки / Д. Локшин. - 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Гос. муз. изд-во, 1963. – 213 с.
25. Мартинюк А.К. Диригентсько-хорові школи в Україні і освіта // Теоретичні та практичні питання культурології: Зб. наук, статей. / А. Мартинюк. – Запоріжжя: ЗДУ.2000. – Вип. 3. – С.106-112.
26. Мартинюк А.К. Персоналії української музичної культури в світлі педагогічної спадщини //Теоретичні та практичні питання культурології: Зб. наук, статей. / А. Мартинюк. – К.: Логос, 1997. – Вип. 1, Ч.2. – С. 9-16.
27. Михайлов М. Стиль в музыке: Исследование / М. Михайлов. – Л.: Музыка, 1981 – 264 с.
28. Мостова Ю. В. Театральність в сучасному хоровому мистецтві / Ю. В. Мостова // Культура України: Зб. наук. праць.– Х.: ХДАК, 2000. – Вип. 5. – С. 99 – 106.
29. Музыка ХХ века, 1890-1945: очерки : в 2 ч. / ВНИИ искусствознания, ЛГИТМИК ; ред. Б. М. Ярустовский. – Москва : Музыка, 1976 – 1987. – Ч. 2, кн. 3 : 1917–1945 / ред. Л. Н. Раабен. – 1980. – 589 с.

30. Музыкальный энциклопедический словарь / Гл. ред. Г. В. Келдыш. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 672 с.: ил.
31. Птица К. Б. Мастера хорового искусства в Московской консерватории /К. Птица. — М.: 1970. — 120 с.
32. Русская хоровая музыка конца XIX – начала XX века: курс лекций по хоровой литературе / ред. В. Ф. Шевлягина. – Москва : [б. и.], 1992. – 106 с.
33. Скребков С. Художественные принципы музыкальных стилей / С. Скребков. – М.: Музыка, 1973 – 448 с.
34. Тевлин. Б. Г. Борис Тевлин: хоровые пути : статьи, воспоминания, материалы / Б. Тевлин ; сост. В. С. Ценова. – Москва : Музыка, 2001. – 381 с.
35. Терещенко А.К. Украинская советская кантата и оратория. Эволюция жанровых разновидностей: Автореф. дис. доктора искусствоведения: 17.00.02 // Институт искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Т.Рыльского. / А. Терещенко. – К., 1984. – 49 с.
36. Шресер-Ткаченко О.Я. Історія української музики. – Ч. 1. – К.: Музична Україна, 1980. – 198с.

Допоміжна література:

37. Білявський Є. Засвоєння сучасної музичної мови в хорі /Є. Білявський. – К.: Муз. Україна, 1984. – 40 с.
38. Горюхина Н.А. Основные черты украинской хоровой классической музыки и их развитие в хоровом творчестве советских украинских композиторов: Дис. канд. искусствоведения. – Киев: гос. консерватория. / Н. Горюхина. – К., 1956. – 343 с.
39. Грінченко М.О. Історія української музики / М. Грінченко. – К.: 1992. – 278с.

Интернет- ресурсы

40. Безбородова Л. А. Дирижирование: учебное пособие – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.knigafund.ru/books/128568>
41. Белорусский хоровой портал – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://hor.by/methodus/bibliography/books-2/>
42. Богданова Т. С. Основы хороведения – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ale07.ru/music/notes/song/chorus/bogdanova.htm>
43. История и теория русской духовной музыки [Электронный ресурс] – М., [2001]. – Режим доступа: <http://www.mediaterra.ru/project/voice/teori.htm>
44. Кузнецов Ю. М. Хороведение – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://horovedenie.ru/index.php/articles>
45. Кустовский Е. С. Дирижёрская техника на клиросе – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/10k/kustovsky/band-master/2.html>